

С. І. Бабатіна

аспірант кафедри практичної психології
Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди,
старший викладач кафедри державного управління, педагогіки та психології
Херсонського національного технічного університету (за сумісництвом)

**МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТІ В СТУДЕНТСЬКОМУ
ВІЦІ**

У статті проаналізовано особливості темпоральності як індивідуальної властивості особистості в студентському віці, зроблено підбір діагностичних методів щодо виявлення темпоральних особливостей особистості.

Ключові слова: темпоральність, часова перспектива, життєва перспектива, юнацький вік, особистісна організація часу.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Нині в психологічних дослідженнях щодо особистісної організації часу особистості звертає на себе увагу значна кількість різноманітних методів дослідження, підходів та інтерпретацій проблем часу і суб'єктивної картини життєвого шляху особистості.

Є. І. Головаха, О. О. Кронік у своїх дослідженнях розглядають причинно-цільову концепцію часу, що дозволяє за допомогою методу каузометрії, тобто емпіричного дослідження темпоральності, виявити причинну взаємобумовленість часових подій на різних етапах життя особистості [2]. В психологічних дослідженнях темпоральність як часова властивість широко використовується для дослідження та опису динамічних об'єктів, таких як особистість, соціальна група, суспільство тощо. Особистісний час — це внутрішній частковий усвідомлюваний, частково такий, що складається з несвідомих настанов «проект часу життя», свого роду внутрішня персональна філософія часу особистості, яка включає ряд когнітивних і поведінкових структур. Особистісний час є особливою часовою регуляцією поведінки особистості впродовж життя і є простором саморозвитку особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Активне усвідомлення власного життєвого шляху особистості припадає на юнацький вік, що є часом відповідального життєвого самовизначення особистості. Особистісне самовизначення в юнацькому віці детерміновано рядом новоутворень: розвитком самосвідомості, що пов'язаний зі здійсненням особистісної рефлексії, інтелектуальним розвитком, становленням власної ідентичності, пошуком сенсу життя, потребою встановлення індивідуалізованих стосунків та прагненням до романтичних відносин. У вітчизняній психології до вивчення особливостей юнацького віку звертались М. І. Алексеева, Л. І. Божович, І. С. Булах, Л. С. Виготський, І. В. Дубровіна, І. С. Кон, Б. С. Круглов, Л. Е. Орбан-Лембрик, В. А. Петровський, С. Л. Рубінштейн, Т. М. Титаренко, Д. І. Фельдштейн, Г. П. Фурманюк та ін.

Саме у студентському віці усвідомлення своєї життєвої позиції і своєї перспективної лінії стає актуальним. Вивчення особливостей часової перспективи студентського віку були предметом досліджень О. О. Дьоміна, О. І. Федорова, М. А. Котіка, М. Ю. Перепелициної тощо.

Відомими вченими життєвий шлях особистості розуміється як: послідовність життєвих подій, зміна переживань та цінностей (Ш. Бюлер); розгортання життєвого сценарію (Е. Берн); історія індивідуалізації та самоусвідомлення, сповнена внутрішніх конфліктів (К. Юнг), послідовність стадій психосоціального розвитку (Е. Еріксон) та ін.

У зарубіжній психології дослідженнями особливостей юнацького віку вчені займалися в різних напрямках: становлення ідентичності (Е. Еріксон, Д. Марсія), Я-концепції (Р. Бернс), розвитку мотивів самоактуалізації (Е. Шостром) та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогоднішній день актуальним є дослідження особистісної організації часу, але недостатньо вивченими в цьому напрямку є особливості темпоральності в студентському віці, а саме: орієнтація у часі, часова перспектива, сприйняття часу, часові децентрації, переживання часу.

Метою нашого дослідження є виявлення темпоральних властивостей особистості студентів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Останніми роками у вітчизняній психології зусиллями К. О. Абульханової-Славської, В. І. Ковальова, Л. Кублицкене, В. Ф. Серенкової та ін. активно розробляється особистісно-часова проблематика в галузі дослідження особистісної організації часу. Вченими у концепціях, що розглядають цей напрям, вводиться поняття «Особистісний час», під яким розуміється психотемпоральна організація дорослою особистістю своєї свідомості і самосвідомості, поведінки і діяльності в процесі здійснення нею індивідуальної та групової життєдіяльності. Дослідниками стверджується, що особистісний час виступає як послідовний синтез психічних часів: суб'єктивно пережитого або часу переживання, що відбувається на підсвідомому рівні; перцептуального часу — часу споглядань і вражень, що відбувається на частково усвідомлюваному рівні; функціонального часу або часу діяння, що часто відбувається на підсвідомому рівні; часу рефлексії або часу роздумів, що відбувається в усвідомлювано-дискурсивній формі; креативного часу або часу творіння — осяяння, натхнення, що відбувається на надсвідомому рівні [3].

Психологічний час значущо відрізняється від об'єктивного, хронологічного часу. Людям властиві індивідуальні особливості сприйняття часу, такого як плавноплинного або стрибкоподібного, стислого або розтягнутого, порожнього або насиченого. На різних етапах онтогенетичного розвитку особистості люди по-різному ставляться до минулого, сьогодення і майбутнього: молодим людям властива спрямованість в майбутнє, сьогодення свідомо сприймається у період дорослості, в літньому віці більш значущим є минуле, має місце ретроспективна спрямованість мотивів [2].

Вивчення характеристики особистості студента і провідних напрямків психологічної роботи із зазначеною віковою категорією є евристично плід-

ним саме з точки зору вивчення особливостей темпоральності в юнацькому віці. Особливо актуальним в студентському віці є формування уявлень суб'єкта про майбутнє, оскільки в юнацькому віці перед особистістю стоїть завдання подальшого вибору, а саме вибору професійного шляху, особистісного самовизначення, побудови життєвого шляху тощо.

Юнацький вік хронологічно у психології визначається по-різному, найбільш часто дослідниками виокремлюється рання та пізня юність. Досліджуваний нами вік припадає на пізню юність, в якій відбувається суттєва перебудова особистості. Психічні зміни цього періоду зумовлені необхідністю особистісного і професійного самовизначення, вибору життєвого шляху. Самовизначення передбачає не стільки автономію від старших, скільки визначення свого місця у світі дорослих. Основними психологічними новоутвореннями в юнацькому віці є формування світогляду, самовизначення, що пов'язане із часовою перспективою власного «Я», усвідомлення власної значущості [9, 45–47]. В зрілій юності завершуються процеси біологічного дозрівання особистості, актуальною потребою в цьому віці стає інтелектуальний розвиток, посилюється емоційна стабільність, важливого значення у міжособистісних стосунках набуває спілкування з ровесниками, тривають процеси саморозвитку і самовдосконалення [6].

Інтелектуальний розвиток визначають критерії когнітивної зрілості за Ж. Піаже, а саме: обов'язковість, відповідальність, навички самостійного прийняття рішень, гнучкість мислення тощо [7, 147]. Зі вступом особистості юнацького віку до вишу укріплюється віра у власні сили і здібності, з'являється надія на повноцінне і цікаве життя. Досліджуваний період збігається у часі з другим періодом юності, який відрізняється складністю становлення особистісних і професійних рис, що знайшло своє відображення у працях таких вчених, як Б. Ананьєв, М. Дворяшина, А. Дмитрієв, Л. Грановська, І. Кон, В. Лісовський та ін.

Провідною діяльністю в юнацькому віці є навчально-професійна діяльність. Активізація пізнавальної активності студентів постійно супроводжується запам'ятовуванням і відтворенням навчальної інформації. Студент є суб'єктом навчальної діяльності, котра перш за все визначається через два типи мотивів — мотивація досягнення та пізнавальна мотивація. В процесі навчання мотивація досягнення підпорядковується пізнавальній і професійній мотивації [8, 332].

В студентському віці актуальною є проблема незалежного життя. Для успішного її розв'язання юнакові потрібні вміння організувати свою діяльність, саморегуляцію навчальної діяльності, раціонально розподіляти бюджет часу, вміти приймати відповідальні рішення і втілювати їх у життя. Розв'язання життєвих завдань, які постають перед юнаком, передбачає здатність до прогнозування, орієнтацію на майбутнє, усвідомлення можливості втілення життєвих планів особистості [6].

Розглянемо вплив здатності прогнозування на формування мотивів поведінки і діяльності. Одним з основних новоутворень у мотиваційній сфері юнацтва є те, що за змістом висувається на перше місце, а саме мотиви, пов'язані з побудовою життєвих планів студента, його намірами в майбут-

ньому. На основі свідомо поставленої мети і свідомо прийнятого наміру мотиви особистості є лише механізмом для досягнення поставлених цілей і завдань. Здатність до прогнозування визначає зміну відношення до майбутнього, до розширення часової перспективи свідомості [4, 232–233].

Структурним виміром життєвого шляху є часова перспектива. Дослідженням часової перспективи опікувались такі вчені, як К. Левін, Л. Франк, Ж. Нюттен, Р. Кастенбаун та ін. Часова перспектива визначає спрямованість людського життя та наділяє ознаками тривалості життєву перспективу, складовими якої виступають психологічне минуле, теперішнє та майбутнє, органічна єдність яких становить часову цілісність. Життєва перспектива є образом бажаного, усвідомлюваного як можливого майбутнього життя за умов досягнення певних цілей.

З. О. Кіреєва у своїх дослідженнях зазначає, що індивіди у віці 18–23 років мають цілісні уявлення про часову перспективу, а саме виділяють найбільш значущу часову орієнтацію, що залежить від психічного складу, часові уявлення, що будуються на основі індивідуальних переживань і спостережень. Саме у період юнацтва уявлення про час переходять на найбільш високий рівень і наближаються до абстрактного відображення часу, причому особистий досвід, побудований на власному переживанні і безперервності сприймання часу, виступає головним фактором у становленні даних уявлень і понять.

Життєва перспектива включає сукупність обставин та умов життя людини, які надають можливості для оптимального життєвого просування. Становлення життєвої перспективи характеризується емоційно забарвленим ставленням особистості до свого майбутнього. Окрім того, цей процес тісно пов'язаний з рівнем розвитку когнітивних здібностей індивіда [1].

Передумови реалізації життєвої перспективи пов'язані із здатністю особистості до саморегуляції: висунення цілей, уявлення про шляхи та засоби їх досягнення, готовність щодо виконання програми дій та реалізації власних планів, а також наявність системи суб'єктивних критеріїв, за якими відбувається контроль та оцінка результатів.

На думку Є. І. Головахи, сприйняття часу у людини не є природженим. З формуванням особистості дитини, з виникненням і розвитком самосвідомості, що обумовлена включенням дитини в навчальну і трудову діяльність, починається етап усвідомлення нею швидкоплинності свого життя. Часові поняття визначаються, в основному, тією культурою (цивілізацією), до якої людина належить [2].

Життєвий шлях людини розглядається в психології в аспекті віддаленості, поглибленої в майбутнє, а також з точки зору подієвої насиченості. У роботах С. Л. Рубінштейна та його учнів був зроблений крок у розумінні активності особистості у відношенні до часу. Особистість подається як суб'єкт «життєвого шляху» не лише як залежна від подій, періодів життя, але і як така, що будує «життєву перспективу» [5].

Зазначене вище дає можливість визначити особливості темпоральності як індивідуальної властивості особистості студента.

В ході реалізації мети планується дослідження темпоральності як індивідуальної властивості особистості студента за допомогою набору діагностичних методик, які розподілені нами на дві групи: вивчення особистісних властивостей та часових аспектів життя в юнацькому віці. Виходячи із теоретичних міркувань, нами прийнята спроба розробки системи засобів сприяння конструктивних якостей темпоральності особистості студента за допомогою наступних діагностичних критеріїв і методик. Перша група діагностичних методик на вивчення особистісних властивостей юнацтва включає: опитувальник життестійкості С. Мадді, спрямований виявити рівень життестійкості особистості, що пов'язаний із стійким переживанням людиною своїх дій і подій, що відбуваються навкруги; методику В. І. Моросанової «Стиль саморегуляції поведінки — ССП-98», що спрямована на дослідження характеристики регуляторного процесу та властивостей саморегуляції особистості; методику О. В. Фанталової «Рівень співвідношення «цінності» і «доступності» в різних життєвих сферах», що спрямована для з'ясування розрізнення внутрішніх конфліктів, викликаних розходженням бажаного і доступного; методику-тест «Здатність до прогнозування» Л. О. Рєгуш, що дасть можливість визначити розвиток здібностей особистості до прогнозування.

До другої групи діагностичних методик вивчення часових аспектів життя в юнацькому віці включені: методика «Шкали переживання часу» Є. І. Головахи, О. О. Кроніка, що спрямована на вивчення відношення: переживання теперішнього, минулого, майбутнього часу; методика дослідження часової перспективи Зімбардо (ЗТPI), що спрямована на визначення відношення особистості до часу; метод мотиваційної індукції Ж. Нютена (адаптація Н. М. Толстих), що дозволяє визначити часову віддаленість очікуваних респондентами подій у власному майбутньому, подієвої насиченості образу майбутнього, дослідження особливостей побудови життєвих планів особистості у студентському віці; шкала орієнтації у часі за методикою САМОАЛ, що дозволить визначити, наскільки людина схильна жити в сьогоденні, не відкладаючи справи на майбутнє і не намагаючись повернутися в минуле; методика дослідження сприйняття часу, що дасть змогу визначити міру точності сприйняття коротких проміжків часу (недооцінювання або переоцінка часових інтервалів).

Висновок. На нашу думку, застосування цих діагностичних методик дозволить визначити критерії формування темпоральності особистості в період юнацького віку як предмета науково-гуманітарного пізнання і виявити особливості зв'язку особистісних якостей та темпоральних властивостей в студентському віці.

Перспективи подальших розвідок передбачають теоретичне обґрунтування емпіричного дослідження та аналіз результатів емпіричного дослідження темпоральних властивостей особистості в студентському віці.

Література

1. Абульханова К. А. Время личности и время жизни : [монография] / К. А. Абульханова, Т. Н. Березина. — СПб.: Алетейя, 2001. — 304 с.
2. Головаха Е. И. Психологическое время личности : [монография] / Е. И. Головаха, А. А. Кроник. — К.: Наукова думка, 1984. — 130 с.
3. Ковалев В. И. Личностное время как предмет психологического исследования / В. И. Ковалев // Психология личности и время. Тезисы докладов и сообщений Всесоюзной научно-теоретической конференции. — Черновцы: 1991. — Т.1. — С.4–8.
4. Регуш Л. А. Психология прогнозирования: успехи в познании будущего / Л. А. Регуш. — СПб.: Речь, 2003. — 352 с.
5. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. Человек и мир / С. Л. Рубинштейн — СПб.: Питер, 2003.
6. Савчин М. В. Вікова психологія: Навчальний посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. — К.: Академвидав, 2006. — 360 с.
7. Самошкіна Л. М. Вікова психологія: Навчальний наочний посібник з мультимедійним курсом / За ред. чл.-кор. АПН України, професора Носенко Е. Л/ Л. М. Самошкіна. — Д.: Вид-во ДНУ, 2006. — 248 с.
8. Столяренко Л. Д. Психология. Серия «Учебники: учебные пособия / Л. Д. Столяренко. — Ростов н/Д.: Феникс, 2003. — 448 с.
9. Хомуленко Т. Б. Вікова та педагогічна психологія: Навчально-методичний посібник / Т. Б. Хомуленко, Л. М. Лисенко, Н. С. Моргунова. — Харків:ХАДІ, 2007. — 135 с.

С. И. Бабатина

аспирант кафедры практической психологии
Харьковского национального педагогического университета
им. Г. С. Сковороды,
старший преподаватель кафедры государственного управления,
педагогике и психологии Херсонского национального технического
университета (по совместительству)

МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ ТЕМПОРАЛЬНОСТИ В СТУДЕНЧЕСКОМ ВОЗРАСТЕ

Резюме

В статье проанализированы особенности темпоральности как индивидуального свойства личности в студенческом возрасте, сделан подбор диагностических методов относительно выявления темпоральных особенностей личности.

Ключевые слова: темпоральность, временная перспектива, жизненная перспектива, юношеский возраст, личностная организация времени.

S. I. Babatina

PhD student of Department of Practical Psychology
of Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda,
senior lecturer of the Department of Public Administration,
Pedagogy and Psychology of Kherson National Technical University
(concurrently)

**THE METHODS OF RESEARCHING TEMPORALITY
IN THE COLLEGE-AGE**

Summary

In the article the features of temporality are analysed as the individual property of personality in student age, the selection of diagnostic methods is done in relation to the exposure of temporal features of personality.

Key words: temporality, temporal prospect, vital prospect, youth age, personality organization of time.